

NEKE IDEOLOŠKE I TEORIJSKE PRETPOSTAVKE
ORIJENTACIJE KPJ NA DEMOKRATSKU
SOCIJALISTIČKU SAMOUPRAVNU ALTERNATIVU*

Među raznim pragmatističko-dogmatskim destrukcijama marksizma iz kojih izrasta političko-idejna platforma neokominformizma, posebno se ističe ona, koja svoju »političku aplikaciju« izražava kroz nastojanje da samoupravljanje prikaže kao necjelishodan i istorijski neuspjao eksperiment.

Polemizati sa tim stanovištem — nepotrebno je. Najuvjerljiviji dokazi njegove neosnovanosti jesu sam karakter i klasno-socijalna suština našeg društvenog razvoja na osnovama socijalističkog samoupravljanja. Međutim, treba kazati, a to je upravo i cilj ovog priloga, da samoupravljanje nikada, čak ni onda kada je ideja o njegovom uvođenju bila u embrionalnom stadijumu razvitka, nije shvatano pukim eksperimentom niti je to moglo biti. Pored ostalog, to ilustruje i evolucija jugoslovenske ideološke i teorijske misli koja, iako prevladavajući težak put od prethodne značajne zavisnosti do principijelne emancipacije od staljinskog dogmatizma, nikada nije pala na nivo proizvoljnih logičkih konstrukcija, koje ostaju beznadežno izvan života, ukoliko se ne svedu na trivijalne korekture postojećih odnosa. Naprotiv, ta misao, koja se iskazivala i kao teorijsko obrazloženje opredjeljenja KPJ za demokratsku socijalističku samoupravnu alternativu, u osnovi je od početka bila izraz istinskog poimanja suštine toka proleterske revolucije. Stoga je ona, ne zadovoljavajući se jednom datim, poznatim, isprobanim i zato prividno cjelishodnim i lakšim putem i izražavajući stvaralačko opredjeljenje KPJ za praktično neispitani istorijski put, koje je nužno moralo dovesti do pojave novih teorijskih saznanja, ne samo ukazivala na istinu da socijalistička revolucija nije zakonito osuđena na stagnaciju u svojoj neprobojnoj birokratsko-etatističkoj ljušturi, već i da je njenom konsekvantnom razvitku imanentan proces samoslobođenja radničke klase od svih oblika ideološkog, političkog i ekonomskog otuđenja.

U trenutku izbijanja otvorenog sukoba između KPJ i Kominforma u Jugoslaviji se uveliko realizovao jedan koncept socijalističke izgradnje, za koji

* Fragment iz obimnije studije »Sukob KPJ sa kominformom i društveni razvoj Jugoslavije 1948—1950. g.«

se vjerovalo da je uistinu marksističko-lenjinistički. Stoga je na optužbe Kominforma, koje su to negirale, rukovodstvo KPJ već početkom oktobra mjeseca 1948. godine odgovorilo tvrdnjom, da mi »idemo jasnim, pravim putem u socijalizam, bez svakog skretanja bilo lijevo ili desno«,¹ a godinu dana kasnije uslijedila je njegova ocjena, da smo »učinili sve što je dužnost istinskih internacionalista, što je dužnost ljudi vaspitanih u duhu internacionalizma: branili smo i branimo nauku marksizma-lenjinizma od svih revizionizma i svih skretanja koja danas hoće da se čine«.²

Takve ocjene o sopstvenom revolucionarnom preobražaju i tvrdnje, da su oni, koji to ne vide i ne priznaju »izdali principe marksizma-lenjinizma i pošli drugim putem«,³ upućivale su rukovodstvo KPJ na potrebu objašnjenja uzroka zbog kojih sovjetsko rukovodstvo negira revolucionarnu borbu jugoslovenskih komunista, odnosno na potrebu dokazivanja kako su se uopšte mogli razviti takvi odnosi između dva u mnogim bitnim elementima istovjetna sistema.

S obzirom na to da su u sukobu bile dvije komunističke partije i da je svaka od njih, pored ostalog, nastupila i kao branilac marksizma-lenjinizma od iskrivljavanja od strane one druge, od uspješnog izvršenja tog zadatka bitno je zavisilo održavanje vjere širokih narodnih masa Jugoslavije u ispravnost politike KPJ.⁴ Ovo tim prije, što su te mase bile izložene permanentnom pritisku, koji je, bez obzira na formu izražavanja, uvijek bio sračunat na jedno: raskinuti veze između rukovodstva KPJ i njenog šireg članstva, odnosno narodnih masa i dokazati da je upravo to rukovodstvo glavni i jedini krivac za sve nedaće u kojima se našla Jugoslavija.⁵ Zbog svega ovoga, odgovor na postavljeno pitanje mogao se tražiti u dva pravca. Prvo, upoređivanjem sopstvene prakse sa izvornim marksističkim interpretacijama karaktera institucija i njihovog međusobnog odnosa u društvu prelaznog perioda (oslobođenim njihove staljinističke obrade), trebalo je utvrditi koliko autentičnih marksističkih postavki ima u sopstvenom idejnom konceptu i na taj način dokazati, da u njemu ne leže nikakvi objektivni povodi za strahovit kominformski pritisak na KPJ i Jugoslaviju. Drugo, po istom principu, trebalo je izvršiti analizu sovjetske društvene realnosti s ciljem da se, eventualno, u njoj otkriju stvarni korijeni i uzroci konstituisanja tadašnje spoljne politike Sovjetskog Saveza, sa čijim je nekim manifestacijama rukovodstvo KPJ bilo u veoma oštroj političkoj sukobu. Pošto je pojava birokratskih izopačenja u funkcionisanju organa vlasti, u djelatnosti partijskih i drugih organizacija, bila sve izrazitija i počela prerastati u jedan od najaktuelnijih problema, rukovodstvo KPJ je prišlo analizi uzroka i suštine birokratskih pojava u sopstvenoj praksi i daljem izučavanju društveno-ekonomskih odnosa u Sovjetskom Savezu, kao osnovnim pretpostavkama za formiranje pouzdanih sudova o tome, gdje zapravo treba tražiti izlaze iz situacije u kojoj su se

¹ Josip Broz Tito: Govor radnicima Borskog rudnika, »Borba« od 10. oktobra 1948. godine

² Josip Broz Tito: Govor na završetku manevra u Srbiji, Govori i članci, knjiga IV, str. 324

³ Isto, strana 325

⁴ Svoju borbu protiv Kominforma rukovodstvo KPJ je smatralo doprinosom pobjedi socijalističkog morala u svijetu i vraćanja povjerenja u socijalističke ideje »koje je počelo da se koleba« (Vidi: Isto, str. 323).

⁵ Vidi: Josip Broz Tito, Govor u Stolicama, 26. septembra 1949. godine, Govori i članci, knj. IV, str. 300

zbog sukoba sa Kominformom, našle KPJ i Jugoslavija, ekonomski i politički izolovane od ostalog svijeta i snažno uzdrmane unutrašnjim protivrječno-
stima.

I

Sistem administrativnog upravljanja učinio je izuzetno aktuelnim pitanje birokratije i birokratizma. Problem jačanja birokratskih tendencija u jugoslovenskoj praksi socijalističkog preobražaja, bio je utoliko izrazitiji, što su se raznovrsne forme neposrednog demokratskog učešća građana u rješavanju najrazličitijih pitanja društvenog života, afirmisane naročito u radu narodnooslobodilačkih odbora, u svom traženju uslova i prostora za dalju afirmaciju, sve češće sukobljavale sa šematizmom centralističkog dirigovanja i, po pravilu, gubile bitku. Okrenutost rukovodstva KPJ unutrašnjim procesima društvenog razvoja, omogućila mu je da već na samom početku uoči opasnost od jednog krutog centralizma, »koji je postao ozbiljna smetnja u obnovi«,⁶ i da postane svjesno činjenice, da pojedine fabrike ili rudnici »mnogo puta uopšte ne rade ili ne rade s punim kapacitetom zbog birokratskog rukovođenja«. ⁷ Međutim, to ne znači da je ono bilo u mogućnosti da teorijski razjasni fenomen birokratizma i prevlada ga u konkretnoj društvenoj praksi.

U tom periodu, realno stanje u oblasti ideološko-teorijske izgradnje KPJ karakterisala je prevaga pragmatističko-dogmatskih obrazlaganja valjanosti konkretnih mjera dnevne politike partijsko-državnih rukovodstava, nad temeljnim naučnim prilazima rasvjetljavanju pojedinih ideološko-teorijskih problema,⁸ čije bi rješenje bilo u direktnoj funkciji borbe protiv birokratizma u unutrašnjim odnosima i kominformskog pritiska spolja.

Konkretno, to stanje se izražavalo kroz:

a) Gotovo potpuno odsustvo ozbiljnijih teorijskih rasprava, u kojima bi bila analizirana pitanja relevantna za objašnjenje osnovnih problema vezanih za sukob, za položaj Jugoslavije u tom sukobu i za perspektivu izgradnje socijalizma u njoj. Umjesto toga, kako se isticalo, obično se na kraju raznih članaka davalo po nekoliko podataka o kominformskim klevetama, koji su bili ili na »liniji apstraktne agitacije«, ili su »zaostajali za praksom naše Partije (defanzivnost, uvjeravanja da nijesmo izdali SSSR, zaobilazjenje SSSR, ublažavanje oštine problema, a često ima i naivnosti)«;⁹

b) Nepotpunost i proizvoljnost u tumačenju određenih pitanja i u onim rijetkim napisima, u kojima je bila izražena težnja za načuno-teorijskim razmatranjem pojedinih društvenih problema;¹⁰

c) Nekritičko prihvatanje Staljinovih teorijskih postavki u cjelini, a u sklopu toga i onih koje su se odnosile na problem birokratije i birokratizma. Naime, i Staljin je isticao opasnost od birokratije i birokratizma »koji sputa-

⁶ Edvard Kardelj: Snaga naših narodnih masa, »Borba« od 13. maja 1945. god.

⁷ Isto.

⁸ Vidi: Dr Vladimir Bakarić, Privredni račun i unutrašnja organizacija zadruge, O poljoprivredi i problemima sela, str. 259

⁹ Drago Vučinić: Dosadašnji rad i glavni propagandni zadaci časopisa u republikama, »Partizanska izgradnja«, br. 9—10/1949, str. 30—31.

¹⁰ Vidi: Isto, str. 35

va radnu inicijativu i radnu aktivnost masa.¹¹ Međutim, shvatanje birokratizma kao šablona,¹² papirnato dekretiranja¹³ i kancelarštine,¹⁴ nužno ga je dovelo do toga da zaključi, da »devet desetina« nedostataka i propust sovjetske vlasti proizlaze iz odsustva »pravilno organizovane kontrole izvršavanja«,¹⁵ odnosno da »pravilna kontrola izvršavanja ima odlučujući značaj za borbu protiv birokratizma i kancelarštine«.¹⁶

Takvo stanje u ideološko-teorijskoj djelatnosti KPJ značajno je spustavalo razvoj onog revolucionarnog dinamizma u *njenoj* politici i praksi, koji dolazi do izražaja kada komunisti steknu sposobnost da sa platforme sopstvenih teorijskih saznanja provjeravaju svakodnevnu praksu i da svoja znanja bogate iskustvima koja ona daje.¹⁷ Uz oslanjanje na naznačena Staljinova shvatanja, ono je bilo osnovni razlog što borba protiv birokratizma u Jugoslaviji u početku nije mogla da rezultira spoznajom prave suštine i izvora ove pojave. I ne samo to. Nekritičko gledanje na funkciju sopstvene, narodne države i stanovište da je »birokratski centralizam ostatak starih shvatanja«¹⁸ i »naslijeđeni mentalitet starog državnog aparata«,¹⁹ što je bila neminovna posljedica naznačenog idejno-teorijskog stanja u KPJ, učinili su da borba protiv birokratizma, zbog karaktera i načina njenog vođenja, nanese bar toliko štete razvoju socijalizma u tom periodu, koliko se mislilo da mu koristi.

Vjerovanje da se »birokratska ubudalost« počela uvlačiti u naš državni aparat sa sporim činovnicima koji sa sobom donose stare navike i stare običaje²⁰ i da birokratski centralizam, koji »otuđuje sve planove i mjere vlasti od naroda, daje im kabinetски značaj i zato ostaje bez rezultata«,²¹ jeste takav kakav je, zbog prevelikog prisustva ostataka starog aparata, starih birokratskih formi i starih načina mišljenja u novom upravnom aparatu,²² navelo je rukovodstvo KPJ, da rješenje problema demokratizacije vlasti i eliminisanje birokratskih izopačenja u radu državnih organa, traži u nastojanju »da u organe narodne vlasti dođu zaista najbolji ljudi«.²³ Ali kao što kapitalizam ne mijenja suštinu svog društvenog bića zbog toga, što se u njega inkorporira masa sitnih akcionara iz reda srednjih slojeva, pa i same radničke klase, tako se ni izložene reperkusije administrativno-centralističkog sistema državnog rukovođenja nisu ublažavale time, što su u organe vlasti dolazili ljudi iz naroda, čestiti, odani i revolucionarno prekaljeni u četvoro-godišnjoj borbi. Podrazumijevajući, u osnovi, pod demokratizacijom dotjeri-

¹¹ J. V. Staljin: Godina velikog preokreta, »Pravda«, br. 259, od 7. novembra 1929. god.

¹² Vidi: Isto

¹³ Vidi: J. V. Staljin, Nova situacija — novi zadaci privredne izgradnje, 23. juna 1931. godine, Pitanja lenjinizma, str. 354

¹⁴ Vidi: J. V. Staljin, Izvještaj XVII kongresu partije o radu CK SKP (b), 26. januara 1934. godine, Pitanja lenjinizma, str. 457

¹⁵ Isto, str. 484

¹⁶ Isto

¹⁷ Ovaj problem postao je predmet ozbiljne pažnje rukovodstva KPJ u drugoj polovini 1949. godine. (Vidi: Krsto Bulajić, O metodu samostalnog izučavanja marksizma — lenjinizma, »Partijska izgradnja«, br. 8/1949, str. 25—26).

¹⁸ Boris Kidrič: Privredni problemi FNRJ, Beograd, Kultura, 1950, str. 8

¹⁹ Isto, str. 46

²⁰ Edvard Kardelj: Snaga naših narodnih masa, »Borba« od 13. maja 1945. god.

²¹ Edvard Kardelj: Karakter, politika i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije, »Borba« od 6. avgusta 1945. god.

²² Vidi: Edvard Kardelj: Snaga narodnih masa, »Borba« od 13. maja 1945. god.

²³ Edvard Kardelj: Karakter, politika i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije, »Borba«, od 6. avgusta 1945. god.

vanje i poboljšavanje postojećeg administrativno-centralističkog sistema, a ne njegovu kritiku i prevazilaženje, jugoslovenski komunisti su svoju anti-birokratsku kampanju iscrpljivali u pokušaju stvaranja neke vrste simbioze administrativnog sistema sa određenim demokratskim formama, da bi se što potpunije ostvarilo geslo: privući mase ka radu državne mašinerije.²⁴ U uslovima već izvršene stabilizacije administrativnog sistema, kada centralističko upravljanje na osnovu principa subordinacije, počinje neumoljivo vršiti proces asimilacije svega što se javlja kao institucija u funkciji sistema, pa, shodno tome, i organa koji neposredno proizlaze iz naroda, takva orijentacija je, mimo stvarne želje subjektivnih snaga koje su je afirmirale, objektivno vodila ka apsurdno, da birokratski centralizam jača u ime borbe za odstranjenje negativnih posljedica djelovanja birokratskog centralizma. Na primjer, iz nastojanja da se »raskrsti sa birokratskim administratorstvom«,²⁵ i vjerovanja da se to može postići pod uslovom, da »rukovodeći organi vladaju dobrim, razgranatim sistemom brze i tačne evidencije koja im omogućava kontrolu u toku samog rada, to jest u toku samog sprovođenja zadataka«²⁶ i da »raspoložu potrebnim aparatom preko koga se mogu takve greške brzo ispitati i odstraniti«,²⁷ nicao je čitav jedan pokret novih organa kontrole, koji su danom nastanka pretvarani u dodatni dio moćnog državnog mehanizma. A ukoliko su evidencija i kontrola, upravo radi sprečavanja birokratske samovolje i aljkavosti, izdizani na nivo prvorazrednog zadatka,²⁸ utoliko je birokratizam dalje jačao.²⁹ Tako se stvarao onaj začarani krug, iz kojeg se birokratsko-centralistički sistem nije mogao izvući dejstvom sopstvenih unutrašnjih činilaca i u kome je problem birokratije i birokratizma postajao »neuhvatljivim«.

U situaciji, u kakvoj se našla Jugoslavija nakon izbijanja sukoba KPJ sa Kominformom, izuzetno su dobila na značaju dva pitanja, relevantna za što hitnije teorijsko razjašnjenje fenomena birokratizma i organizovanje efikasne akcije za njegovo prevladavanje u društvenoj praksi. Prvo pitanje, kako su ga formulisali sami rukovodioci KPJ, odnosilo se na to, »kako je narod raspoložen: je li on raspoložen tako da smatra da je to najbolja vlast koja je mogla doći, ili da sumnja da je to najbolja vlast, zbog raznih griješaka«.³⁰ Uz to pitanje išla je i konstatacija, da »ništa nije lošije nego kad narodna vlast gubi ugled u masama«,³¹ a da se upravo to dešava u Jugoslaviji, zbog raznih vidova kršenja zakonitosti od strane državnih organa.³² Drugo pitanje odnosilo se na problem unutrašnjeg jedinstva masovne baze revolu-

²⁴ Vidi: Edvard Kardelj, O narodnoj demokratiji u Jugoslaviji, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. I, str. 430-431.

²⁵ Edvard Kardelj: Zadaci naše lokalne privrede i komunalnog gazdinstva, 2. decembra 1947. godine, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. I, str. 205

²⁶ Isto, str. 204

²⁷ Isto

²⁸ Krajem 1948. godine, na primjer, zastupano je stanovište »da treba biti načisto s tim da bez evidencije i kontrole nema socijalizma«, i da zbog toga »evidencija i kontrola predstavljaju osnovni metod socijalističkog upravljanja privredom« (Vidi: Boris Kidrič, O izvršenju plana u 1948. godini i zadacima u 1949., Sabrana djela, knj. III, str. 468).

²⁹ U tom pogledu je bila karakteristična slijedeća pojava: Radi što bolje i svestranije kontrole osnovano je bilo Ministarstvo za kontrolu. Ali »pošto se ubrzo ispostavilo da i kontrolori mogu biti neobjektivni, stvoreni su posebni sektori kontrole koji su kontrolisali rad kontrolora« (Svetozar Vukmanović — Tempo: Revolucija koja teče, knj. II, str. 139).

³⁰ Josip Broz Tito: Govor na II kongresu KP Hrvatske, Govori i članci, knj. IV, str. 69

³¹ Josip Broz Tito: Iz razgovora sa delegatima Prvog kongresa Sindikata službenika državnih ustanova, »Borba« od 10. novembra 1949. god.

³² Vidi: Isto

cije, koje je, po ocjeni rukovodilaca KPJ, postepeno počelo da slabi. Konstatirajući da se to jedinstvo narušava upravo zbog sve izraženijeg kršenja zakonitosti,³³ rukovodioci KPJ su izložili stav, da su »sve druge opasnosti daleko manje i daleko beznačajnije od opasnosti koja bi nam zaprijetila ako bismo dozvolili da nam neko razbije naše unutrašnje jedinstvo«,³⁴ jer bi se to itekako odrazilo na političko stanje u zemlji.³⁵ I jedno i drugo pitanje snažno su motivisali rukovodstvo KPJ, da se što odlučnije angažuje na razotkrivanju suštine problema iz kojih su izvirale sve češće i evidentnije deformacije sistema, za čiju se humanost i čistotu ono iskreno zalagalo.³⁶ Svijest o opasnosti od daljeg tolerisanja ovih problema i neefikasnosti svojih dotadašnjih akcija na njihovom suzbijanju, s jedne strane, i ranije naznačena potreba okretanja ka ukupnom preispitivanju sopstvene prakse, s druge strane, naveli su rukovodstvo KPJ da u drugoj polovini 1949. godine pokloni maksimum pažnje fenomenu birokratizma, koji je, bez obzira na to u kojoj se varijanti ispoljavao, generalno označen kao »najgora bolest u jednoj socijalističkoj državi«. ³⁷ Napor da se što hitnije razotkriju društvena priroda i korijeni birokratizma i čvršća orijentacija na »samostalno izučavanje marksizma«, ³⁸ nijesu ostali bez rezultata. Uprkos naznačenim ograničenostima u njegovom ideološko-teorijskom konceptu, rukovodstvo KPJ je, podstaknuto ovim momentima, učinilo nov napor i krajem 1949. godine napravilo krupan korak naprijed u odnosu na sopstvena saznanja o birokratizmu, od prije samo pola godine.

U proljeće 1949. godine rukovodstvo KPJ je, naime, analizom Lenjinovih stavova o procesu razvoja socijalističke demokratije,³⁹ došlo do stanovišta da se u socijalističkoj državi, zbog toga što država »ne reguliše samo političke odnose među ljudima, nego — bar za neko vrijeme — i neposredno upravlja privredom«, ⁴⁰ državni aparat »snažno proširuje i postaje komplikovaniji«, ⁴¹ iz čega se rađa opasnost »odvajanja takvog aparata od naroda, opasnost birokratiziranja«. ⁴² Da do toga ne bi došlo, jer »ne treba zaboraviti da se u prelaznom socijalističkom periodu svi izvori birokratizma ne ukidaju jednostavno automatski, nego se mogu — ukoliko ne bi postojala stalna borba za usavršavanje socijalističke demokratije — čak i proširiti«, ⁴³ no mišljenju rukovodstva KPJ trebalo je obezbijediti slijedeće:

»1. Izbornost i smenljivost svih rukovodećih službenika u svim organima državne uprave i privrede;

³³ Pod pojmom kršenje zakonitosti podrazumijevani su praktično svi problemi i deformacije koji su se javljali u radu državnih organa.

³⁴ Josip Broz Tito: Iz razgovora sa delegatima Prvog kongresa Sindikata službenika državnih ustanova, »Borba« od 10. novembra 1949. god.

³⁵ Vidi: Isto

³⁶ U političkoj praksi KPJ često su kritikovani oni rukovodioci koji misle »da se sva pitanja mogu i smiju prosto administrativno rješavati po nekom šablonu, ne vodeći računa o živim ljudima i ne shvatajući da je briga za ljude ono čudotvorno sredstvo koje ih najjače podstrekava na zalaganje« (Edvard Kardelj: Slabosti i nedostaci naše privredne izgradnje, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. I, str. 321).

³⁷ Josip Broz Tito: Iz razgovora sa delegatima Prvog kongresa Sindikata službenika državnih ustanova, »Borba« od 10. novembra 1949. god.

³⁸ Vidi: Krsto Bulajić, O metodu samostalnog izučavanja marksizma-lenjinizma, »Partiska izgradnja«, br. 8/1949, str. 25—26

³⁹ Vidi: V. I. Lenjin: Država i revolucija, Beograd, Kultura, 1947, str. 92 i dalje

⁴⁰ Edvard Kardelj: O narodnoj demokratiji u Jugoslaviji, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. I, str. 447

⁴¹ Isto

⁴² Isto

⁴³ Isto, str. 440

2. Takav sistem plata koji će sprečiti jagmu za rukovodećim položajima u državnoj upravi;

3. Neposredno privlačenje masa državnoj upravi na takav način, kao što dodaje Lenjin, da će svak neko vrijeme biti 'birokrata.'⁴⁴

Vjerovanje da se ovim putem može spriječiti birokratizacija društvenih odnosa, potvrđuje činjenicu da rukovodstvo KPJ još uvijek nije otkrilo društveno-ekonomske uslove pojave i jačanja birokratizma i njegovu prirodu. Izvori birokratizma se ne traže u karakteru društveno-ekonomskih odnosa, u realnoj političkoj i ekonomskoj poziciji državnih organa kao takvih, već i u subjektivnim slabostima ljudi koji ih sačinjavaju. Otuda se izlaz iz tog problema i ne traži u promjeni društvene uloge tih organa, već u promjenama uslova, pod kojima neko može doći na rad u njih.

Ipak, ovo ukazivanje na neke probleme koji mogu nastati iz jačanja uloge državnog aparata, bilo je značajan putokaz za dalja izučavanja fenomena birokratizma. Orijehtacija rukovodstva KPJ na analizu uloge državnog aparata, ubrzo ga je dovela do saznanja, »da se u procesu socijalističkog razvitka moguće različite političke forme, ispunjene sa više ili manje demokratizma, a i sa više ili manje socijalizma«⁴⁵ odnosno da »fetišiziranje države« može da prikrije »sve moguće antidemokratske i antisocijalističke tendencije unutar poretka izgrađenog u socijalističkoj revoluciji, koje niču bilo iz mnogobrojnih ostataka starog klasnog sistema, bilo iz novih društvenih protivječja, a u prvom redu iz samog postojanja države uz stalnu tendenciju ovjekovječenja birokratizma«⁴⁶. Ovakav tretman realne funkcije države i tvrdnje, da »svako prisvajanje monopola bilo u ekonomskom, bilo u idejno-političkom životu neizbježno vodi... stagnaciji i reakcionarnom kočenju ljudskog napretka«⁴⁷, činili su kvalitativno nov prilaz tretmanu fenomena birokratizma od strane rukovodstva KPJ. Pored birokratizma koji je naslijeđen, zatim birokratizma koji potiče iz apolitičnosti službenika, iz neznanja i loše organizacije rada pojedinih organa državne uprave i privrede, iz kopiranja ili nekritičkog usvajanja sistema, šablona ili metoda rada iz inostrane prakse, uglavnom sovjetske,⁴⁸ krajem 1949. godine posebno je apostrofirana birokratizma koji izvire iz samog postojanja države u socijalizmu, iz njenog monopolizma, koji biva sve opasniji ukoliko je veća fetišizacija uloge te države. Opasnost od birokratizma, imanentnog onoj praksi socijalističkog preobražaja koja se temelji na stanovištu »da se sva problematika socijalističkog razvitka ... iscrpljuje u pravnim aktima ... države, u njenom privrednom planiranju i dokumentima njenog političkog rukovodstva«⁴⁹, utoliko je veća što on »ne sluša glas masa, jer ne vjeruje u njih i radi sam — bez kontrole, prema svojim shvatanjima, tj. radi onako kako to konvenira jednom krutom

⁴⁴ Isto, str. 431

⁴⁵ Edvard Kardelj: Hegemonija ili samoupravljanje, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 49

⁴⁶ Edvard Kardelj: Istorijski materijalizam i novi sovjetski pragmatizam, 12. decembra 1949. godine, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 59

⁴⁷ Edvard Kardelj: Hegemonija ili samoupravljanje, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 50

⁴⁸ Vidi: Mišovan Đilas, Aktuelna pitanja agitacije i propagande, Referat na II plenumu CK KPJ, ARPJ, K-2, br. 14221

⁴⁹ Edvard Kardelj: Istorijski materijalizam i novi sovjetski pragmatizam, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 59

birokratskom sistemu u vlasti i privredi i radi ono što doprinosi održavanju i jačanju tog sistema.⁵⁰ Ovo shvatanje je bilo pouzdan indikator sazrijevanja svijesti kod rukovodstva KPJ o tome otkud potiču osnovni problemi birokratizma i u kom pravcu treba tražiti njihovo prevazilaženje. Drugim riječima, ovo shvatanje je bilo prvi anticipativni znak, da će ubuduće osnovnu premisu kritike birokratizma u jugoslavenskoj praksi socijalističkog preobražaja predstavljati preispitivanje marksističke osnovanosti postojećeg koncepta KPJ o ulozi i funkciji države u socijalizmu.

II

Potpunija eksplikacija problema čija je spoznaja bila tek nagoviještena u naprijed naznačenim stavovima, bitno je zavisila od toga koliko će i kojim tempom rukovodstvo KPJ odgovor na to pitanje nalaziti u realnim konsekvencama socijalističke izgradnje ne samo u svojoj zemlji, nego još više u Sovjetskom Savezu. Interes rukovodstva KPJ za spoznajom i dokazivanjem stepena marksističke osnovanosti postojeće sovjetske teorije i prakse proizlazio je iz nekoliko razloga.

U prvom redu, pored ranije naznačenih, politički imperativnih zahtjeva za neophodnošću spoznaje sovjetske društvene realnosti, značaj davanja odgovora na pitanje šta se to zapravo zbiva u Sovjetskom Savezu, potenciran je i činjenicom da je kominformski pritisak, u drugoj polovini 1949. godine, svakog trenutka mogao prerasti u otvorenu oružanu agresiju istočnoevropskih zemalja na Jugoslaviju.⁵¹ Taj momenat je pred jugoslavenske komuniste postavljao zadatak da sa moralno-političkog aspekta objasne konkretni položaj svoje zemlje u eventualnom takvom ratu, koji bi se oficijelno, i sa jedne i sa druge strane, vodio upravo u ime odbrane socijalizma. Pošto je to objašnjenje podrazumijevalo potrebu analitičkog obuhvata teorije i prakse svake od sukobljenih strana i pošto je marksistička nauka bila jedini kriterijum prema kome su se mogli upoređivati teorijski rezoni i praktično-politički procesi u sukobljenim zemljama, to je analiza izvornih marksističkih postavki o društvu prelaznog perioda i stepena njihove primijenjenosti u procesu socijalističke izgradnje Sovjetskog Saveza, postalo primaran zadatak rukovodstva KPJ.

Zatim, budući da se socijalizam kao sistem društvenih odnosa u Jugoslaviji objektivno i dalje nalazio u početnoj fazi konstituisanja, a da se u Sovjetskom Savezu smatrao već ostvarenim, marksizam se u Jugoslaviji do tada uglavnom prihvatao kao nešto praktično provjereno, pa i konkretnije definisano u Sovjetskom Savezu. U takvim uslovima, realizacija zahtjeva za ocjenu ispravnosti i preispitivanje marksističke osnovanosti sopstvene teorije i prakse od strane rukovodilaca KPJ, u velikoj mjeri je zavisila od razotkrivanja suštine društveno-ekonomskih odnosa u Sovjetskom Savezu, tj.

⁵⁰ Svetozar Ljubenović: Neki izvori i oblici birokratizma i borba za njihovo iskorjenjivanje, »Narodna država«, br. 10/1949, str. 11

⁵¹ Očekivanje oružane agresije od strane istočnoevropskih zemalja predstavljalo je jednu od osnovnih pretpostavki za organizovanje akcija onih članova KPJ, koji su se izjasnili za Rezoluciju Kominforma i stavili u službu rukovodstvo SKP (b) u borbi protiv KPJ i Jugoslavije (Vidi: Završna riječ Vojnog tužioca na suđenju Branku Petričeviću i Vladimiru Dapčeviću, »Borba« od 5. juna 1950. god.).

od sagledavanja šta je sve primjena marksizma, u njegovoj staljinističkoj interpretaciji, reperkutovala u sovjetskoj teoriji i praksi.

Najzad, iz naznačenog nagovještaja pojave revizije marksizma-lenjinizma, proisticala je obaveza da se konkretnije i preciznije sagleda i definiše šta je to, što predstavlja revizionizam u sovjetskoj teoriji i praksi, što je uslovalo njegovu pojavu i koji su putevi njegovog prevazilaženja.

Podstaknuti ovim motivima, a polazeći od teze da je »marksizam učio — a i ubuduće će učiti — da su spoljna i unutrašnja politika jedne zemlje neodvojive«,⁵² rekovodioci KPJ su, u drugoj polovini 1949. godine, odlučno počeli da analiziraju cjelokupnu političku i društvenu praksu Sovjetskog Saveza. Tu analizu oni su započeli sa stanovišta slijedećih triju osnovnih teza, koje su istovremeno bile i odraz stepena njihove spoznaje nekih problema vezanih za sukob.

Prva teza odnosila se na shvatanje rukovodilaca KPJ, izloženo sredinom 1949. godine, da je »demokratska i miroljubiva« spoljna politika Jugoslavije prirodan »izraz demokratske i socijalističke strukture naše zemlje«,⁵³ iz kojeg je implicite izvirao stav, da hegemonistička spoljna politika sovjetskog rukovodstva mora imati korijene u nedemokratskoj strukturi unutrašnjih odnosa u Sovjetskom Savezu.

Sadržinu druge teze činilo je stanovište rukovodilaca KPJ, da hegemonistička spoljna politika sovjetskog rukovodstva ima svoju osnovu u pogrešnim postavkama tog rukovodstva o revoluciji i socijalizmu, jer iz postavki sovjetskog rukovodstva o nemogućnosti izvođenja uspješne revolucije, »bez oružane intervencije Sovjetske armije i nemogućnosti izgradnje socijalizma ma gdje u svijetu bez pomoći Sovjetskog Saveza«,⁵⁴ istakli su rukovodioci KPJ početkom oktobra 1949. godine, može da izađe »samo takva spoljna politika kakvu rukovodioci SKP (b) danas vode prema Jugoslaviji«. ⁵⁵

Treću tezu činilo je shvatanje rukovodilaca KPJ, da u osnovi »kontra-revolucionarni stav ... boljševičkih rukovodilaca« prema KPJ i Jugoslaviji ne može da bude izuzetak, niti je neko djelimično zastranjenje od jedne inače pravilne opšte političke linije, već je »sastavni dio jedne nove politike, jedne nove ideološke linije, koje predstavljaju odstupanje od same osnove marksizma-lenjinizma, delo revizije, koja je zahvatila sve oblasti teorije i prakse«. ⁵⁶

Iz dalje razrade ovih triju teza, kojima je u velikoj mjeri razbijena ranija zabluda jugoslovenskih komunista, da sa pobjedom socijalizma u nekoj zemlji moraju u njoj automatski iščeznuti i sve pojave karakteristične za kapitalizam, proizašao je krajem 1949. godine stav rukovodstva KPJ da se i u okviru socijalizma mogu razviti hegemonističke tendencije.⁵⁷ Osnovu takvog njihovog stava činila je teza, da se na tlu socijalističkog ekonomskog sistema mogu ocrtati dva karakteristična puta: »put centralističke hegemonije nekog birokratskog aparata u unutrašnjim odnosima, a nekog 'rukovodećeg naroda' u međunarodnim odnosima, i put jačanja socijalističkog demokratskog samoupravljanja kako unutar zemlje, tako i u odnosima među

⁵² Povodom note Vlade SSSR Vladi FNRJ, Redakcijski članak, »Borba« od 4. jula 1949. god.

⁵³ Vidi: Isto

⁵⁴ Moša Pijade: Veliki majstorj licemerja, Izabrani spisi, tom I, knj. V, str. 697

⁵⁵ Isto, str. 698

⁵⁶ Isto, str. 671

⁵⁷ Vidi: Edvard Kardelj, Hegemonija ili samoupravljanje, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 49

pojedininim zemljama«. ⁵⁸ Konstatujući da je za sovjetski ekonomski sistem karakteristično postojanje upravo te centralističke hegemonije birokratskog aparata i da takvo unutrašnje stanje rađa hegemonističke tendencije na spoljnopolitičkom planu, rukovodioci KPJ su istovremeno izložili i stanovište, da kominformski pritisak na KPJ i Jugoslaviju nije uslijedio zbog toga što jugoslovenski rukovodioci »nemaju pravilan odnos prema sovjetskim stručnjacima ili ... ogovaraju politiku SSSR«, ⁵⁹ odnosno zbog toga, što se »u Jugoslaviji presporo kolektivizira, a prebrzo nacionalizira«. ⁶⁰ Naprotiv, krajnji korijeni i izvori pragmatizma i revizionizma sovjetske države na spoljnopolitičkom planu, nalazili su se u realnosti unutrašnjih društveno-ekonomskih odnosa, koje je karakterisao visok stepen birokratizacije, jer bi »hegemonizam u spoljnoj politici bio nemoguć bez takvog birokratskog despotizma u unutrašnjoj politici«. ⁶¹

Identifikovanje birokratizma kao ishodišta svih problema relevantnih za krajnje nepovoljne unutrašnje procese i karakter i suštinu kominformskog pritiska, nije značilo sve. Uspješna borba protiv birokratizma, koji sinhronizovano djeluje spolja i iznutra, bila je moguća tek pošto se razotkriju njegovi korijeni. Otuda se za rukovodstvo KPJ, kao izuzetno značajno, postavljalo pitanje: kakvi su, zapravo, korijeni tih pojava, da li se u Sovjetskom Savezu radi o pojavi nekog novog klasnog društva, o državnom kapitalizmu, ili o skretanjima, suprotnostima u samom socijalizmu. ⁶² Već u svom prvom odgovoru na to pitanje i pokušaju objašnjenja šta sve te pojave impliciraju u sferi društvenih odnosa i šta ih, u krajnjoj liniji, čini takvim kakve su, rukovodstvo KPJ bilo je kategorično: »Ono što se tamo događa i čije spoljne manifestacije mi vidimo, ne znači i ne može značiti vraćanje ka kapitalizmu. Tu se, u stvari, radi o novim pojavama, koje su nastale na tlu i u okviru samog socijalizma«. ⁶³ Insistirajući na tome, da svaku pojavu i svaki proces treba gledati u kontekstu njegovog istorijskog razvitka, kako bi se izbjegla opasnost previdanja objektivnih uslova koji determinišu odnosnu pojavu ili proces, rukovodioci KPJ su, dalje, istakli da je u razvitku socijalizma u Sovjetskom Savezu, pod dejstvom različitih okolnosti, ⁶⁴ došlo »do stvaranja privredovanog sloja birokratije, do birokratskog centralizma, do privremenog pretvaranja države u silu iznad društva«. ⁶⁵ Napor da se ova pojava svestranije sagleda, da se utvrdi ideološka osnova ovog procesa i dokaže da li je do njega uopšte moralo doći, bez obzira na to što su naznačeni uslovi pogodovali da on dobije obilježja koja su ga već karakterisala, doveo je rukovodioce KPJ do saznanja da ideološke korijene nastanka birokratskog centralizma u Sovjetskom Savezu »treba tražiti u reviziji glavnog pitanja marksizma: pitanja države, to jest — uloge države u prelaznom periodu«. ⁶⁶ Od odgovora na pitanje: »da li razvitak u socijalizmu treba da se odvija ka jačanju monopola

⁵⁸ Vidi: Isto, str. 50

⁵⁹ Isto, str. 51

⁶⁰ Isto

⁶¹ Edvard Kardelj: O aktuelnim političkim problemima, Govor u Černomelju, 18. marta 1950, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 110

⁶² Vidi: Milovan Đilas, Na novim putevima socijalizma, »Borba«, od 19. marta 1950. god.

⁶³ Isto

⁶⁴ »Sem ostalog i zbog toga što je SSSR dugo bio jedina socijalistička zemlja uz to još i zaostala, okružena kapitalizmom, sa relativno slabom svjesnom ulogom masa u borbi za socijalističku izgradnju i relativno slabim spoljnim i unutrašnjim snagama socijalizma« (Isto).

⁶⁵ Isto

⁶⁶ Isto

lističke uloge države, ili s pobjedom socijalizma u ekonomici — ka odumiranju njenih funkcija⁶⁷ po mišljenju rukovodstva KPJ, zavisio je dalji proces stvarnog, istinskog socijalističkog preobražaja u zemlji, u kojoj je radnička klasa riješila u svoju korist pitanje političke vlasti. Uočavajući opasnosti od orijentacije na jačanje funkcije države u socijalizmu i ističući da je takva orijentacija karakteristična upravo za sovjetsko rukovodstvo, rukovodioci KPJ su došli do slijedećih saznanja:

1. Jačanje funkcije države uopšte, a posebno duže zadržavanje njene samostalne funkcije u oblasti privrede, dovodi do opasnosti, da se prvi i u osnovi demokratski koraci diktature proletarijata i prva socijalistička svojina, koja u početku nužno ima državni oblik, postepeno preobrate u »despotsku vladavinu birokratije« i takve društveno-ekonomske odnose, koji praktično znače otuđenje radničke klase od njenih jednom već stečenih prava.⁶⁸

2. Iz tako konsteliranih društvenih odnosa reprodukuje se gušenje demokratije i svake slobode, a zatim i promjena spoljnopolitičkog kursa, koji postaje reakcionaran, jer s pobjedom takvih tendencija na unutrašnjem planu, javlja se želja za osvajanjima i potčinjavanjima drugih zemalja. Da li takvu spoljnu politiku vodi kapitalistička ili socijalistička država potpuno je isto za onoga ko je na njenom udaru, »jer eksploatisani strada podjednako bez obzira na to ko mu nešto oduzima.«⁶⁹

3. Sistem društveno-ekonomskih odnosa u Sovjetskom Savezu, koji karakteriše gospodstvo birokratije, nastao je kao posljedica duboke krize do koje je došlo u razvitku socijalizma u toj zemlji, a koja je prvenstveno izazvana revizijom marksističkog gledanja na ulogu države u prelaznom periodu. Kriza tog sistema nije počela danom objavljivanja Rezolucije Kominforma iz 1948. godine, niti će se završiti time što će neko teorijski razjasniti njen karakter i uzroke. Naprotiv, ta Rezolucija je bila samo izraz nastojanja birokratskih snaga u SSSR-u, koje su ustalile svoj privilegisan položaj, da rješenja unutrašnje krize nađu u spoljnim uspjesima — eksploatacijom i podređivanjem drugih socijalističkih zemalja. »A pošto metodi eksploatacije i podređivanja naroda u savremenom svijetu, koji je podijeljen i u kome na svjetskoj pijaci još dominira kapitalizam, ne mogu biti drugačiji nego kapitalistički, oni se neizbježno javljaju kao borba za sferu uticaja i kao kočnica daljeg razvitka socijalizma, kao borba za pobjedu socijalizma samo ondje, u onoj mjeri i u onoj formi koliko i kako to odgovara uskim, hegemonističkim interesima tog privilegisanog sloja.«⁷⁰ Zbog takve spoljne politike sovjetskog rukovodstva ne samo da je veoma aktualiziran problem odnosa između socijalističkih država, već je, zbog »antidemokratskih pozicija birokratskog centralizma i hegemonizma, koji se pojavljuju kao tendencija unutar socijalističkog sistema«,⁷¹ bitno izmijenjen »i karakter odnosa između Sovjetskog Saveza i vodeće zemlje kapitalističkog svijeta — Sjedinjenih Američkih Država.«⁷² Samim tim što je sovjetsko rukovodstvo nametnulo i »zakonilo« he-

⁶⁷ Isto

⁶⁸ Vidi: Isto

⁶⁹ Josip Broz Tito: Jedinstvo je naše najjače sredstvo u borbi za istinu, Govor narodu topličkog kraja, 30. maja 1950, Govori i članci, knj. V, str. 200

⁷⁰ Milovan Đilas: Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 19. marta 1950. god.

⁷¹ Edward Kardelj: Istorijski materijalizam i novi sovjetski pragmatizam, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 57

⁷² Milovan Đilas: Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 19. marta 1950. god.

gemoniju »vodeće snage«, ono je »izmijenilo karakter sukoba dva sistema i pretvorilo ga iz borbe za rušenje kapitalizma u borbu za podjelu na kapitalističke i 'socijalističke' sfere uticaja«. ⁷³ Iz takve konstelacije unutrašnjih odnosa u sovjetskom društvu, iz koje su izvirale ovakve spoljnopolitičke preokupacije rukovodstva SKP (b), prirodno je proizlazila i potreba za zauzimanjem stava, »prema kome su sovjetski rukovodioci nepogrešivi i u stanju da pružaju svijetu neke apsolutne istine koje nikakav razvitak nauke i prakse ne može oboriti«. ⁷⁴ I baš u toj težnji sovjetskog rukovodstva da izgradi takav »princip ideologije«, po kome »svijest vođa tačno odražava stvarnost i — prema tome — ono što oni govore je ne samo tačno i nepogrešivo, nego je i zakon razvitka samog društva, odnosno materijalnog svijeta«. ⁷⁵ nalazili su se glavni izvori njihovog odstupanja »kako od dijalektike, tako i od materijalizma«. ⁷⁶ Iz želje sovjetskog rukovodstva da pomoću raznih šablona i receptata pravda svoje »najprljavije političke mahinacije« ⁷⁷ izvirali su, dalje, dogmatizam i pragmatizam u sovjetskoj ideologiji i teoriji socijalizma uopšte, jer samo ono što je neposredno koristilo vladajućem birokratskom sloju, bilo je za »njega teoretski opravdano i istinito«. ⁷⁸ Takve pojave u praksi socijalističke izgradnje, kakve su došle do izražaja u Sovjetskom Savezu i deformacije u ideologiji i teoriji, koje se neizbježno rađaju iz potrebe obrazlaganja te prakse od strane njenih protagonista, moguće je prevazići jedino stalnom borbom protiv birokratizma odozgo i »razvijanjem kritike i inicijative masa«. ⁷⁹ Ako ta borba oslabi i prepusti se »da stvari idu samotokom, onda birokratizam nadvladava i sputava razvitak i neophodno, stalno proširivanje narodnog samoupravljanja — a tu je onda izvor svih mogućih antidemokratskih tendencija, uprkos društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju. Tu treba tražiti i korijene kominformske reakcionarne politike prema našoj zemlji«. ⁸⁰

4. Dotadašnja shvatanja rukovodilaca KPJ da se korijeni kominformskog napada na Jugoslaviju i KPJ nalaze u »pogrešnoj liniji« i »skretanjima« u Sovjetskom Savezu — bila su pogrešna. Radilo se ne o djelimičnim nedosljednostima i skretanjima, već o implikacijama koje jedan sistem društvenih odnosa nužno mora manifestovati na unutrašnjem i spoljnom planu. ⁸¹ Ranija pogrešna shvatanja rukovodilaca KPJ, bila su normalna posljedica njihove prakse »usvajanja pojedinih pogrešnih mjesta iz površnih knjiga kao pravilnih postavki«. ⁸² Tako su, na primjer, uzimane kao tačne, tvrdnje pojedinih sovjetskih rukovodilaca da je kod njih »već 'završen' prelazni period« ⁸³ ... pa da su — prema tome — i prestale funkcije države unutra«, ⁸⁴ a upravo

⁷³ Isto

⁷⁴ Edvard Kardelj: Istorijski materijalizam i novi sovjetski pragmatizam, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 59

⁷⁵ Milovan Đilas: Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 19. marta 1950. god.

⁷⁶ Vidi: Edvard Kardelj, Istorijski materijalizam i novi sovjetski pragmatizam, Problemi naše socijalističke izgradnje, knj. III, str. 58

⁷⁷ Vidi: Isto, str. 57

⁷⁸ Milovan Đilas: Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 18. marta 1950. god.

⁷⁹ Vidi: Edvard Kardelj, Ekspoze o predlogu zakona o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu FNRJ, »Borba« od 22. januara 1950. god.

⁸⁰ Isto

⁸¹ Vidi: Milovan Đilas, Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 19. marta 1950. god.

⁸² Isto

⁸³ Vidi: J. V. Staljin, O projektu ustava Saveza SSR, Pitanja lenjinizma, str. 516

⁸⁴ Milovan Đilas: Na novim putevima socijalizma, »Borba« od 19. marta 1950. god.

takva tvrdnja je »dogmatska, nedijalektička i neistorijska, jer ne shvata borbu za socijalističko društvo kao proces, ne uzima je kao prelazni period ka komunističkim društvenim odnosima ... u kome se novo bori protiv starog, a u ostatke starog spada i sama državna mašinerija, nego tu borbu uzima kao gotov, završen period, u kome su automatski, s promjenom ekonomske osnove, već nestale sve unutrašnje protivurječnosti.«⁸⁵ Drugim riječima, zablude rukovodstva KPJ u pogledu stvarnih korijena kominformskog napada na KPJ i Jugoslaviju proizlazile su iz fakta da je ono nekritički usvajalo takve postavke, koje »u stvari odgovaraju birokratiji koja hoće da sakrije pred masama jačanje njenog privilegisanog položaja i koja se opire da ode tamo gdje joj je istorija i odredila mjesto — u muzej starina klasnog društva.«⁸⁶

Komparativnom analizom sopstvene i sovjetske društvene realnosti, rukovodioci KPJ su razotkrili korijene birokratskih izopačenja na tlu socijalističke prakse i na istorijski progresivan način razmrsili pitanje uzroka kominformskog pritiska na KPJ i Jugoslaviju. Konkretno, to znači slijedeće:

U toku jednog veoma kratkog istorijskog perioda, u kontekstu burnih i krajnje zaoštrenih događaja, prisiljeni da neposredno i direktno reaguju na njih, rukovodioci KPJ su ispod haotično ispreplitanih površinskih zbivanja razotkrili ne samo korijene i uzroke, već i zakonitosti ispoljavanja birokratizma. Zahvaljujući orijentaciji na samostalno izučavanje marksizma i uspješnom povezivanju analiza društvene prakse u Sovjetskom Savezu sa sagledavanjem suštine i manifestacija birokratizma u sopstvenoj praksi, njihova stanovišta o mogućim društvenim korijenima pojave birokratizma u socijalističkom društvu, koja su krajem 1949. godine tek imala karakter anticipacije, već u toku prva dva — tri mjeseca 1950. godine izrasla su u relativno jasno koncipiranu ideološku platformu. Saznanja do kojih su tada došli, da u realnom društveno-ekonomskom položaju državne mašinerije treba tražiti motive i unutrašnju logiku pojave i jačanja birokratizma na tlu socijalističke društvene prakse, imala su opšti teorijski značaj. Označavanje birokratizma ne kao loše funkcionisanje državnog aparata, već kao dominantnu ulogu tog aparata u društvenom životu, rukovodioci KPJ su izvršili oštru kritiku shvaćanja rukovodilaca SKP (b) o državi i ukazali na jedino pravilno i za široke revolucionarne mase prihvatljivo stanovište, da je upravo odumiranje države, kako kaže Lenjin, »osnovno u učenju marksizma o državi«. Oni su istovremeno istakli to, da je velika greška i iluzija svako poistovjećivanje demokratskih interesa masovne baze revolucije sa realnom djelatnošću i interesima »narodnih« organa upravnog aparata, odnosno da samo kroz neprekidnu borbu za proširivanje svog neposrednog učešća u rješavanju ovih pitanja društvenog života, široke radne mase mogu ostvariti svoje ciljeve.

Nastojeći da objasne hegemonističku spoljnu politiku Sovjetskog Saveza, sa čijim su nekim elementima bili u oštrom sukobu, rukovodioci KPJ su došli do veoma bitnih saznanja o mogućim ideološko-političkim i socijalno-ekonomskim implikacijama vladavine birokratije u jednom društvu, odnosno o reperkusijama tog stanja na spoljnu politiku date zemlje.

⁸⁵ Isto

⁸⁶ Isto

Time je bio identifikovan staljinizam u nekim njegovim bitnim obilježjima. Istovremeno, time je, u značajnoj mjeri, koncipiran ideološki ekvivalent za usmjeravanje sopstvene prakse socijalističkog razvoja u pravcu koji će značiti kritiku etatizma i uopšte staljinističkih kriterijuma socijalističke revolucije, a time i podsijecanje društvenih korijena birokratizma.

RADOVAN RADONJIĆ

SOME IDEOLOGICAL AND THEORETICAL POSTULATES OF THE
ADOPTION BY CPY OF THE DEMOCRATIC SOCIALIST
SELF-MANAGEMENT ALTERNATIVE

SUMMARY

By means of a comparative analysis of their own and of the Soviet social reality, the leaders of CPY succeeded in discovering the roots of bureaucratic distortions in the sphere of socialist practice and to clarify, in an historically progressive manner, the reasons of Cominform pressure on CPY and Yugoslavia. This specifically means:

In the course of a very brief historical period, in the context of turbulent and extremely acute events, compelled to respond to them immediately and directly, the leaders of CPY were able to penetrate below the surface of chaotically intermingled external developments and to reveal not only the roots and the causes but also the laws that govern the manifestation of bureaucratism. Owing to a tendency of independent study of Marxism and to a successful integration of an analysis of social practice in the Soviet Union with the investigation of the character and manifestations of bureaucratism in their own practice, their views on the possible social roots of the appearance of bureaucracy in the socialist society, which only had an anticipatory character at the end of 1949, grew into a relatively clearly conceived ideological platform already during the first two or three months of 1950. The awareness that was obtained at that time: that the motives and the inner logic of the appearance and consolidation of bureaucratism on the soil of socialist social practice are to be found in the actual socio-economic position of the state machinery had a general theoretical validity. By defining bureaucratism, not as the improper functioning of the state apparatus but as the outstading role of that apparatus in social life, the leaders of CPY exercised sharp criticism of the notions of the state upheld by the leaders of SCP (b), claiming that the only correct and acceptable view for the revolutionary masses was that precisely the withering away of the state, as Lenin puts it, »is fundamental in the Marxist doctrine of the state«. They pointed out, at the same time, that it was a great mistake and an illusion to believe in the identity of the democratic interests of the mass base of the revolution and of the actual activity and interests of the »popular« organs of

the government apparatus, and that only by the incessant struggle for the expansion of their direct participation in decision-making on all social affairs can the working masses attain their goals.

In endeavouring to comprehend the hegemonistic foreign policy of the Soviet Union, with which they sharply disagreed in part, the leaders of CPY arrived at some very crucial knowledge as to the possible ideological-political and socio-economic implications of the rule of bureaucracy in a society, i.e. as to the repercussions of such a state on the foreign policy of the given country.

This was the identification of stalinism in some of its essential features. At the same time, it considerably helped towards the conception of an ideological equivalent in guiding their own practice of socialist development in a direction that would entail the criticism of statism, and of stalinistic criteria of socialist revolution in general, and thereby the eradication of the social roots of bureaucratism.

Prevela Vesna Grbin